

Jaunystė Šiaurės Lietuvos kaime*

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas

Nagrinėjant tradicinę valstiečių kultūrą, nesunku pastebėti, kad papročiams išlikti didelės reikšmės turi gyvenvietės tipas. XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios papročių tyrinėtojai, užfiksuodami seniausių gyventojų atsiminimus, daugiausiai tegali sužinoti apie jau į vienkiemius išskirstyto kaimo kultūrą ir papročius. Šio straipsnio autoriui, 1990 m. atliekant tyrimus Žemaitijoje, dar atsirado viena iš nedaugelio galimybių aprašyti šio regiono gatviniame kaime gyvavusius jaunimo papročius. Apie juos papasakojo 1900 m. Bijūnų kaime gimusi ir Draginių kaime (Papilės vls.) augusi Julija Bušauskienė. Šis kaimas į vienkiemius pradėtas skirstyti apie 1922 m., todėl autorius galėjo užrašyti atsiminimų apie dar į vienkiemius neišskirstyto kaimo jaunimo papročius¹. Pateikėja yra mokiusis Šiaulių progimnazijoje, todėl puikiai suprato tokių atsiminimų svarbą ir geranoriškai kelias valandas pasakojo². Lyginamuoju metodu atlikta šio kaimo papročių analizė leido užsibrėžti tikslą – atskleisti Šiaurės Žemaitijos etnografinio regiono kaimo jaunimo papročių savitumus. Tikslas įgyvendinamas, vykdant šiuos uždavinius: 1) susisteminti lauko tyrimų medžiagą, 2) palyginti ją su kitų Žemaitijos vietovių padėti nusakančiais archyviniais ir publikuotais aprašais. Tyrimą kiek sunkina laikotarpis. Pateikėjos paauglystė ir jaunystė praėjo Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metais, kai jaunimo bendruomeninis gyvenimas buvo kiek apmiręs.

Jaunimo amžiaus kontūrai

Tradicinėje visuomenėje amžius pagal metus ir socialinę padėtį skirstytas į dvi dalis – vaiko ir suaugusiojo. Suaugusiaisiais tapdavo po vestuvių. Ikivedybinis amžius skirstytas į kelis etapus: maži vaikai, pradėję ganyti gyvulius – *piemenys, piemenės*; baigę ganiavą paaugliai – *pusvaikiai, pusmergės*; gebantys dirbti visus suaugusio žmogaus darbus jaunuoliai – *vaikiai, mergės*. Kitiems bendraamžiams sukūrus šeimas, merginas maždaug nuo 25, o vaikus nuo 27 metų jau vadino *senmergėmis* ir *senvaikiais*. Tiek suaugusi, tiek jauna visų pajuokiama buvo netekėjusi mergina, susilaukusi vaiko – „*merga su vāku*“.

Jaunystė visur Žemaitijoje XX a. pradžioje prasidėdavo be jokio to fakto pažymėjimo kokiomis nors apeigomis³. Sutvirtinimo sakramentą teikė (*dirmavojo*) paprastai 12–13 metų vaikui, kitur dar anksčiau, bet suaugusiu dar nelaike. *Pilna mergaitė* jau turėjo mokėti kepti duoną. Pateikėja tai darė nuo 17 metų. 17–18 metų merginai patikėdavo ir audimą, vaikinai maždaug nuo septyniolikos dirbdavo visus suaugusiojo darbus. Tokio amžiaus sulaukusius jau va-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 09 11.

¹ Apklausa atlikta pagal Lietuvos istorijos instituto etnografinių klausimų lapus Nr. 124 „Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai“ (Vilnius, 1989, p. 8) ir Nr. 137 „Jaunimo brandos apeigos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročiai“ (Vilnius, 1990, p. 5).

² Surinkta medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (b. 1379, l. 35–40).

³ Plg.: Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1996.

*Poilsio akimirka
Šležų ūkyje. Sėdi
(iš kairės): Stasys,
Valerija, Aldona
Šležai. Prie arklio
stovi (kairėje)
Klemas Šležas.
Apie 1943 m.
Iš V. Pöllupiiü
(Šležaitės) albumo*

dindavo *jaunimu*. Keisdavosi ir vardas – pusvaikį vadino *Stasiuku*, vaikį – *Stasiu*, o vedusį – *Stanislovu*. Tačiau vedybiniam gyvenimui ruošdavosi nuo mažų dienų. Motina ruošdavo dukrai kraitį nuo pat vaikystės. Mažos mergaitės jau pradėdavo puoštis gėlių vainikėliais, tačiau eidamos į šokius turėjo ryšėti skarelę, kitaip vadino *botagėliu*.

Gana paprasti buvo ir išėjimo iš jaunimo papročiai. Su laikinai iš kaimo išvykstančiais jaunuoliais (mokyti ar tarnauti) atsisveikindavo sekmadienį, surengdami išleistuves (šokius), su išeinančiu į kariuomenę jaunimas paprasčiausiai atsisveikindavo, atsibučiuodavo. Panašiai atsisveikindavo ir su jaunąja, išvažiuojant jai į vyro pusę, tačiau šia proga išlydinčiuosius dar pavaišindavo alumi. Su mirusiaisiais nevedusiais (netekėjusiomis) atsisveikindavo kaip ir su suaugusiaisiais – karstą ir jį vežantį vežimą apipindavo vainiku.

Jaunimo pasilinksminimai

Jaunimo gyvenimas tekėjo besikaitaliojančiu darbo ir laisvalaikio ritmu.

Pagrindinis laisvalaikio pasilinksminimas – *nibrė* – buvo rengiamas šventinėmis dienomis, paprastais šeštadieniais, rečiau sekmadieniais. Šį pasilinksminimą rengė visus metus, išskyrus adventą ir gavėnią. Jaunimas pašokti susiburdavo ir per *patalkius*. Po mėšlavežio, linarovio, kūlimo, linamynio kartais galėdavo ateiti pašokti ar net pasivaišinti ir nedirbusieji talkoje. Tačiau ne visi, daugiausiai giminaičiai ir artimiausi kaimynai⁴. Pasilinksmininti paprastą dieną galėdavo ir vestuvėse. Jos prasidėdavo antradienį, mergvakaris – pirmadienį, tačiau susiburdavo tik kviesiti vestuvininkai⁵. Gera proga pasilinksmininti buvo ir atlaidai, po kurių šokius jaunimas darydavo savo kaimuose.

Nibrę rengdavo troboje (gerajame gale), vasarą ir kieme, tačiau jau po Pirmojo pasaulinio karo bet kokie pasilinks-

⁴ Linarovio patalkių vakarėlis kitur Šiaurės Žemaitijoje nefiksuotas: Šaknys Ž. B. Jaunimo vakarėliai, *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2001, p. 96, 23 žem.

⁵ Kai kuriose kaimyninėse vietovėse į vestuvių išvakares ateidavo ir nekviesių: Šaknys Ž. B. Vakarų ir Pietvakarių Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo papročių savitumai (XX a. I pusė), *Vakarų Baltai. Etnogenezė ir etninė istorija*, Vilnius, 1997, p. 342-2 pav.

minimai lauke pradėti vadinti *gegužinėmis*. Jas pradėjo rengti ir paupy, ant kalnelio, daržinėj. Paprastai pasirinkdavo medžiais apaugusią aikštelę, padarydavo suolus. Nors pasilinksminimą rengdavo neorganizuotas kaimo jaunimas, bet pasidarydavo bilietus ir surinkdavo pinigų muzikantams. Šį pasilinksminimą rengdavo 2–3 kartus per metus.

Į nibrę pradėdavo eiti 17 metų merginos ir 18–20 metų vaikinai. Pažiūrėti galėjo eiti ir jaunesni, maždaug 12 metų vaikai. Pasižiūrėti, kaip šoka jų vaikai, ateidavo ir suaugusieji. Mergaitės, kaip ir vaikinai, galėdavo eiti ir į gretimų kaimų šokius. Eidavo atskirais būriais. Šokiuose merginos ir vaikinai sėdėdavo atskirai, tačiau jei mergaitė turėjo vaikina – galėjo ir kartu. Tada ją kviečiantis šokti vaikinai turėjo atsiklausti ir jos draugo. Šokiuose pasitaikydavo girtų, tačiau atsinešti butelį į vidų buvo nepadoru. Priešingai negu vienkiemiuose, čia nekildavo muštynių. Merginos dėl jokių priežasčių nedrįsdavo atsisakyti kviečiamos šokti, nes kitą kartą tas vaikinai su ja ir „pažinties neturės“. Turtinio skirtumo tarp jaunimo nebuvo. Kartais nibres rengdavo ir keliose kaimo vietose – skirtinguose galuose. Ypač buvo gerbiami muzikantai.

Metų ratas

Per adventą ir gavėnią nešokdavo. Adventas – vakaronių metas. Šiame kaime užrašytas vienas iš nedaugelio tarpukario žemaičių *vakaronių*⁶. Į jas sueidavo kelios (apie 5) kaimynės – merginos, jaunos moterys – su verpimo rateliais. Ateidavo ir vaikinių. Verpdami, vydami virves, pasišnekėdami, įvykius pasipasakodami, pagiedodami kaimynai praleisdavo niūrius žiemos vakarus. Mėgdavo žaisti ir žaidimus. Juk tik išpirkdamas fantą vaikinai ir mergina viešai tegalėjo pasibučiuoti. Nibrių po vakaronių nedarė. Išskirsčius kaimą į vienkiemius, vakaronės nunyko.

Merginos ypač laukdavo paskutinės advento dienos – Kūčių. Šią dieną vedybinę ateitį spėdavo burdamos su žvakėmis, mesdamos batą, skaičiuodamos malkas (jei smailusis galas atsisuks į duris ar paims porinį malkų skaičių – kitais metais ištekės). Tradiciškai linksmindavosi tik antrąją Kalėdų dieną. Tačiau vaišių nerengė ir nibrė mažai skyrėsi nuo kitų, paprastų, nebent tuo, kad buvo labiau laukiama – po beveik mėnesio trukusio advento. Tarpušvenčiu kasdien pasilinksminimų nerengė, tik per Naujuosius metus, tačiau kaip nors ypatingai nešventė – pasilinksmindavo iki vidurnakčio ar pirmos valandos nakties, ir tiek. Per Tris karalius pramoją sudarydavo persirengėliai karaliais. Tai buvo įvairaus amžiaus žmonės. Ant durų staktos užrašė tris kryželius, gaudavo atlygį pinigais. Daug didesnė būdavo Užgavėnių persirengėlių procesija. Eidavo *žydėliai, čigonai, davatkos*. Atėję sakydavo ketureilį:

*Mes žydėliai iš Leckavos,
Norim blynų ir kakavos,
Jeigu blynai nemaišyti,
Pinigėliais atskaityti.*

Ir tikrai blynų neprisikepę ūkininkai turėdavo duoti pinigų. Vakare persirengėliai suvirsdavo į nibrę, kuri iš ki-

⁶ Žr. Šaknys Ž. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė), *Lituanistica*, 2002, nr. 1, p. 46.

tų skyrėsi tik šokėjų gausa. Tačiau ir šia proga pasilinksminime nesivaišino⁷. Matyt, kaip ir kitur, Papilės apylinkių jaunimas pavalgydavo prieš pat vidurnaktį sugrįžęs namo⁸.

Po niūrios gavėnios vakarėlių rengė ir per Velykas. Jį, kaip ir per Kalėdas bei Sekmines, rengė tik antrąją šventės dieną. Draudimas rengti pasilinksminimus pirmąją Sekminių dieną šiuo laikotarpiu Lietuvoje jau buvo retas⁹.

Birželio mėnesį prasidėdavo maldynių sezonas, nes vanduo tada jau būdavo pašventintas. Maudėsi atskirai – vaikinai turėjo savo vietą, merginos savo. Jaunimas sueidavo ir po gegužinių pamaldų – *mojavų*. Jas rengdavo gelėmis išpuoštoje troboje, prie Švč. Marijos paveikslo, tačiau, kaip ir daug kur Žemaitijoje, jaunimas po jų nesilinksmino net šeštadieniais (nors kai kur gretimose vietovėse tokie pasilinksminimai buvo rengti)¹⁰. Joninių, nors šiame regione ši

šventė buvo daug kur paplitusi, Draginių kaime jaunimas nešventė¹¹. Taip pat nesilinksmino ir per Šeštines, Devintines. Intensyvus žemės ūkis riboja pasilinksminimams skirtą laiką.

Vasarą ir rudenį vaikinai jodavo naktigonės. Susieidavo apie 15, kurdavo ugnį, pasakodavo įvairiausius nutikimus, padavimus.

Iš darbo papročių pateikėja dar išskyrė rugiapjūtę, kai visi talkininkai pindavo vainiką ir nešdavo ant lėkštelės šeiminkui. Už tai gaudavo vaišių. Talkų, ypač kūlės sezonu įprastus jaunimo pasilinksminimus pakeisdavo patalkių vakarėliai. Pasak XIX a. pabaigos Papilės papročius aprašiusio J. Balio, anksčiau tai buvo jaunimo šventė:

„Patys gaspadoriai tų švenčių (baigus kūlę) nešvėsdavo, tik jų sūnūs, vadinami pasėlininkai, keldavo didžiulius balius ir švėsdavo šventes. Kiekvieno ūkininko suaugę sūnūs turėjo atskirai pasisėję sau javų po vieną pūrą, o kitas laikydavosi net žąsų. Tokie sūnūs buvo vadinami pasėlininkais.

Pavasaris prie Ventos. Apie 1943 m. Iš V. Pöllupitū (Šležaitės) albumo

⁷ Panašius duomenis pateikia ir Papilės bei Akmenės apylinkių papročius aprašęs J. Balys: „Apėję visą kaimą, žydai eina į vakarėlių, kuris yra pas kurį nors kaimo gyventoją. Ten nuėję šėlsta: žydai veda šokti savo žydes ir kitus vakarėlio dalyvius. Išvedę šokti ne žydą (persirengėlių – Ž. Š.), nutepa suodžiais rankas ir veidą, kurių turi prisipylę pilną pirštine ar kojine. Taip dūksta iki pat vakarėlio uždarymo“ (Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 83).

⁸ Plg. Balys J. *Ten pat*, p. 86–87.

⁹ Kita vertus, gretimose vietovėse daug kur per Sekmines pasilinksminimų nerengdavo iš viso: Šaknys Ž. B. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje*, p. 70.

¹⁰ Šaknys Ž. B. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje*, p. 63–13 žemėlapis.

¹¹ *Ten pat*, p. 78–79, 8–19 žemėlapiai.

*Į tas šventes pasikviesdavo moteris-gaspadines, kurios ateidamos atsinešdavo iškeptų žąsų, sūrių, sviesto, o pasėlininkai pasidarydavo salyklinio alaus. Paviešėję pas vieną pasėlininką, eidavo pas kitą ir t. t.*¹²

Tačiau XX a. pradžios šis paprotys jau nepasiekė.

Visą metų ciklą žymėjo atlaidai bei vardadieniai. Vardo dienų jaunimas ypatingai nešventė, tačiau apipindavo varduvininkui kėdę, duris „žalumu“ papuošdavo, varduvininką pakilnodavo; jei „kaltininkas“ būdavo iš turtingesnės šeimos, sveikintojus jis pavaišindavo. Tačiau, pateikėjos teigimu, „geras berniukas dovanojo [mergaitei] ir be progos – karolius, skarelę“.

Išvados

Atlikę jaunimo gyvenimo papročių analizę, galime sakyti, kad gatvinio kaimo ir vienkiamų jaunimo papročiai Šiaurės Žemaitijoje skiriasi mažiau negu kituose Lietuvos regionuose. Intensyvus žemės ūkis, modernios kultūros migracija iš Latvijos, Šiaurės Lietuvoje redukavo kalendorinių švenčių trukmę ir jaunimo bendravimo intensyvumą, tačiau kompaktiškas kaimo planas lėmė, kad jame dar ir XX a. pradžioje buvo rengiami jaunimo sambūriai per verpimo vakarones ar naktigones. Tos tradicijos jau buvo išnykusios į vienkiamius išskirstytuose kaimuose. Intensyvus Žemaitijos kaimų skirstymas į vienkiamius turėjo nemažos reikšmės tradicinės, iš kartos kartai žodžiu perduodamos kultūros nykimui ir kartu modernizacijos atėjimui.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2005 09 11, spaudai parengtas 2006 11 20. Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papilė“ II, III dalys, Vilnius, *Versmė*, 2006, p. 569–573 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 06.

¹²Balys J. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*, Silver Spring, 1986, p. 200.